

ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

М. М. Слюсаревський

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ: СУТНІСТЬ І ФОРМОВИЯВИ

Продовжено обговорення розробленої автором упродовж кількох років проблеми уточнення змістового обсягу, потенційних можливостей та перспектив розвитку соціальної психології. Зазначено, що в останні десятиріччя ця проблема активно вивчається в історично-мисленнєвому контексті, однак наявні історичні розвідки все ж не виконують повною мірою поставлених завдань, оскільки за дужками аналізу залишаються зазвичай величезні масиви позанаукового соціально-психологічного знання. Висловлено припущення, що зручним епістемологічним прийомом подолання згаданої вади може бути звернення до поняття соціально-психологічного мислення. Здійснено концептуалізацію понять “соціально-психологічне мислення” та “форма соціально-психологічного мислення”. Запропоновано класифікаційно-генетичну модель форм соціально-психологічного мислення, що охоплює донаукові форми, протонаукові, наукові, позанаукові у вузькому розумінні, а також ті форми, які посідають проміжне місце між науковими і позанауковими (ідеологічні та психотехнологічні). Сформульовано положення про те, що сьогодні соціальна психологія має не лише видобувати соціально-психологічне знання власними методами, а й цілеспрямовано виявляти його у продуктах інших форм соціально-психологічного мислення, оформлюючи виявлене знання як власне наукове.

Ключові слова: соціально-психологічне мислення, форма соціально-психологічного мислення, класифікаційно-генетична модель форм соціально-психологічного мислення.

Проблема. Напевне, треба бути аж надто великим оптимістом, аби стверджувати, що сьогодні соціальна психологія (як і будь-яка інша із соціогуманітарних наук) повною мірою задовольняє суспільні запити. На жаль, це далеко не так. Тож усвідомлення цього не вельми втішного факту актуалізує потребу уточнення змістового обсягу соціально-психологічного знання, потенційних можливостей та перспектив розвитку соціальної психології як науки і специфічної сфери практичної діяльності. Така потреба зумовлює, у свою чергу, посилення інтересу до методологічних рефлексій з приводу не лише сучасного стану, а й минулого соціально-психологічної думки. Увагу дослідників дедалі більше привертають уроки її історії, осмислення яких справедливо

вважається однією з головних передумов дальшого поступу в пізнанні психологічних механізмів і закономірностей суспільного життя [1–6].

Проте суттєвою вадою цих наукових розвідок є зосередженість переважно на порівняно короткому періоді власне історії соціальної психології як окремої дисципліни. У кращому разі вдаються до аналізу її так званої передісторії, не сягаючи зазвичай у глибину віків далі епохи Просвітництва [5]. При цьому передісторія соціальної психології аналізується суто як сукупність наукових чи протонаукових форм знання, що навряд чи можна вважати виправданим. Адже намагання пізнати соціально-психологічні явища та опанувати їх мали місце в історичному минулому і здійснюються сьогодні не лише в наукових, а й у численних позанаукових формах.

“Ще в давнину люди могли викликати один у одного певні психічні стани (перед полюванням, війною), володіли механізмом створювати “психологічне зараження”, формувати почуття “ми” та “вони”. Все це передавалося з покоління в покоління через обряди, традиції, ритуали, малюнки, танці, різні табу і т. ін. Відомо, що в стародавньому Римі, Греції використовувалось мистецтво як інструмент психологічного впливу на людей. Поширеними були також прийоми впливу ораторського мистецтва на маси”, – пише В. В. Москаленко [7, с. 19–20]. Позанаукові форми не лише з’явилися раніше наукових і не лише співіснували з ними, а й нерідко переважали їх за глибиною осягнення певних соціально-психологічних феноменів чи принаймні ініціювали пізнання цих феноменів у науковий спосіб. Це стосується, скажімо, такої позанаукової форми, як художня література. Можна послатися хоча б на досвід одного з перших дослідників психології натовпу М. К. Михайловського, який спирався у своїх працях на відповідні епізоди славнозвісного роману Льва Толстого “Війна і мир” [8].

Невиправданість винесення різноманітних донаукових та позанаукових форм пізнання й опанування соціально-психологічних явищ за дужки аналізу з особливою очевидністю постає у світлі сучасних наукознавчих та культурологічних досліджень, які констатують тенденцію стирання жорстких відмінностей між науковим та позанауковим мисленням, що притаманна добі Постмодерну [9–13]. У просторі культури, як наголошує В. О. Лекторський, різні способи мислення не просто співіснують, а взаємодіють один з одним, ведуть постійний діалог і змінюються в результаті цього діалогу. На його думку, саме тому межа між науковими та позанауковими формами мислення є гнучкою, змінною, історично варіативною, що спонукає до посилення взаємодії науки, особливо наук про людину, з іншими пізнавальними традиціями, репрезентованими міфопоетикою, художньою літературою, мистецтвом тощо [12].

Полишаючи на маргінесі соціально-психологічного знання “не-наукові” способи його отримання та використання, історичні розвідки в галузі соціальної психології не виконують належною мірою своїх завдань, недостатньо працюють на перспективу: на їхній основі важко скласти адекватне уявлення про те, що здобула і які можливості не задіяла соціальна психологія в процесі свого становлення та розвитку, про коло проблем, якими вона може й повинна опікуватися, аби краще задовольняти суспільні очікування. Отже, нагальною є потреба вивчення й осмислення в єдиному теоретико-методологічному дискурсі всіх форм соціально-психологічної думки, які виробило людство впродовж своєї історії. А для цього потрібне поняття, що давало б змогу охопити все їх розмаїття. На наш погляд, таким поняттям може бути “соціально-психологічне мислення”.

Мета статті полягає в концептуалізації понять “соціально-психологічне мислення” та “форма соціально-психологічного мислення” і розробленні засад класифікації форм соціально-психологічного мислення.

Найчастіше види чи типи мислення виокремлюють за такими традиційними для загальної психології ознаками, як рівень узагальнення, адекватність дійсності, характер використовуваних пізнавальних засобів, їх новизна для суб’єкта, ступінь його активності (словесно-логічне, наочно-образне і наочно-дійове мислення, теоретичне і практичне, реалістичне й аутистичне, продуктивне і репродуктивне, довільне і мимовільне тощо). Поряд із цим дедалі більшого поширення набуває розмежування видів (типів, стилів) мислення на підставі вбачання його специфічних особливостей у певних формах суспільної свідомості та сферах людської життєдіяльності. За такими критеріями розрізняють передусім наукове, технічне (проектне) і художнє мислення, а також філософське, економічне, математичне, соціальне (і соціологічне), правове, адміністративне, політичне (і політологічне), релігійне, міфологічне, езотеричне, магічне мислення і т. ін. [14–25].

У цьому шерезі понять своє “законне” право на існування має, безперечно, й поняття “соціально-психологічне мислення”. Його ввели в науковий обіг німецькі вчені (нім. – Sozialpsychologisches Denken) [26–28]. До радянського й затим пострадянського наукового дискурсу воно потрапило після виходу в світ перекладеної російською мовою книги авторів з колишньої Німецької Демократичної Республіки Г. Гібша та М. Форверга “Вступ до марксистської соціальної психології” [26].

Ці автори особливо не переймалися змістом даного поняття, яке вжили, можна сказати, мимохідь, проте дали його коротке визначення як “одного з аспектів усеохопної роботи думки, що має на меті зрозуміти і сформулювати ставлення людини до більших соціальних структур” [там само, с. 13]. Зайве доводити, що таке визначення є не лише дещо розпливчастим, а й однобоким, і вочевидь недостатньо відбиває специфіку означуваного виду мислення. Відразу ж виникають запитання: чому саме ставлення людини до “більших соціальних структур”, а не, приміром, вплив цих структур на людину? І чому взаємини людини із соціальними структурами становлять об’єкт саме соціально-психологічного, а не соціологічного чи філософського мислення?

Не знімають подібних запитань, а лише породжують нові й спроби перевизначення обговорюваного поняття, які робили час від часу інші вчені, зокрема українські, котрі в подальшому вживали його, до речі, так само мимохідь, принагідно. Наприклад, В. В. Москаленко розуміє під соціально-психологічним мисленням “певний спосіб сприйняття і пояснення подій, явищ, станів, які людина може спостерігати у себе і в навколишньому світі (напевне, мається на увазі соціальний світ. – *Авт.*)” [7, с. 20], а Л. Е. Орбан-Лембрик – “певний спосіб сприймання й пояснення подій, явищ, станів, які вона (людина – *Авт.*) може спостерігати як у себе, так і в людей, які її оточують, та в соціумі” [29, с. 7]. Природно, такого стибу визначення не відповідають скільки-небудь строгим вимогам до наукових дефініцій, не кажучи вже про повноту відображення сутнісних характеристик означуваного явища.

Отже, поняття “соціально-психологічне мислення” потребує концептуалізації, без якої годі сподіватися, що воно дістане “постійну прописку” в науковому дискурсі соціальної психології, а його формовияви стануть предметом спеціальних досліджень. Тим часом потреба в такій “прописці” і в таких дослідженнях напевно, що існує, адже в інших науках, наприклад, у соціології, культурології, літературознавстві і навіть у технічних науках, аналогічні поняття (соціологічне мислення, художнє мислення, технічне і технологічне мислення) давно посідають помітне або й чільне місце в понятійно-категоріальному апараті й активно використовуються у працях як теоретико-методологічного, так і прикладного спрямування.

Що ж стосується соціальної психології, то тут проблематику властивого їй способу мислення на сьогоднішній день найбільш детально проаналізовано в науковій спадщині російського вченого Б. Д. Паригіна [21, с. 28–31]. Цей відомий соціальний психолог не ставив за мету визначити самé поняття, про яке йдеться, вважаючи розроблення його “сміслового значення” та з’ясування зв’язків з близькими

поняттями й категоріями завданнями, котрі ще потребують усебічного вивчення. Та це жодною мірою не применшує значущості й актуальності багатьох із висловлених ним тез та положень. Зокрема, він наголошував, що серед інших складових концептуального апарату соціальної психології (принципи, категорії, закони, теоретичні побудови) соціально-психологічному мисленню належить особливе місце; називав його універсальним інструментом соціальної психології, головним з-поміж її засобів; співвідносив з усіма методами, якими вона послуговується (маючи на увазі методи як теоретичних та емпіричних досліджень, так і впливу та контролю); вбачав у ньому “своєрідну позицію підходу до явищ, котрі вивчаються, та їх пояснення, що лежить в основі розуміння всіх елементів методології, феноменології і праксиології даної науки” [там само, с. 31].

Однак суттєвою обмеженістю поглядів Б. Д. Паригіна на соціально-психологічне мислення видається те, що він трактував його як суто професійне мислення соціального психолога, яке базується винятково на раціональних, абстрактно-логічних засадах, більше того, категорично протиставляв йому бодай якісь альтернативні форми пізнання соціально-психологічних явищ як такі, що, мовляв, відступають від “вимог раціональної обґрунтованості або логічності міркувань”, нехтують “роботою з поняттями і категоріями”, підмінюють “емпірично верифікований досвід і результати досліджень плодами екзальтованої уяви” [там само, с. 29]. Ці трактування проводять жорстку лінію демаркації між науковим і позанауковим мисленням, що ставить соціальну психологію в доволі невиграшну позицію конфронтації не лише з крайнощами постмодерністського методологічного дискурсу, а й з його плідними відкриттями та напрацюваннями.

Маємо зауважити, втім, що тенденція зводити певний вид мислення, яким послуговується та чи та наукова дисципліна, до суто професійного простежується не тільки в працях Б. Д. Паригіна і не тільки в соціальній психології. Вона є панівною і в суміжній галузі – у соціології, де розрізняють соціальне і соціологічне мислення. Перше, за визначенням соціологів, – це різновид людського мислення, що продукує нерозчленовані, синкретичні знання про людину й суспільство суто споглядальним або теоретичним шляхом, а друге – професійний вияв мислення соціального, його особлива форма, зумовлена професійно-дослідницькою діяльністю фахівця-соціолога [19; 20].

Ми ніскільки не заперечуємо правомірності таких підходів, тим паче коли їх використання додає щось істотне до теорії і методології конкретної науки. Проте вважаємо, що вони все ж у певному сенсі збіднюють евристичний потенціал відповідних понять і, в кінцевому підсумку, можуть порушувати єдність і внутрішній взаємозв'язок тих

уявлень людей про пізнану реальність, що стоять за цими поняттями. Тому більш продуктивно видається точка зору, сформована в процесі вивчення технічного мислення. Один із його дослідників, Є. В. Дегтярьов, спеціально аналізує це мислення на предмет єдності його основних типів (чи видів), до яких відносить повсякденне ненаукове, класичне наукове і сучасне наукове, діалектичне за своїм характером, технічне мислення [24]. Усебічно розглянувши перелічені типи, згаданий автор послідовно і достатньо переконливо виокремлює ознаки їхньої єдності, серед яких – єдність ідеалів, що задають цільову спрямованість і критерії оцінювання технічного мислення, єдність його законів і закономірностей, обумовленість потребами розвитку продуктивних сил і укладом суспільного життя, єдність так званої технічної картини світу тощо. Гадаємо, цей приклад варто наслідувати й соціальній психології.

Поняття соціально-психологічного мислення недоцільно співвідносити лише з професійною діяльністю соціальних психологів ще й тому, що в такому разі воно фактично збігається з поняттями парадигми, наукового напрямку чи підходу, стаючи відтак ніби надлишковим, зайвим. І, мабуть, саме внаслідок такого збігу всі згадані вище соціальні психологи, приділивши соціально-психологічному мисленню більшу чи меншу увагу, далі у своїх об'ємистих книгах до нього вже не звертаються [7; 21; 26; 29].

Що ж розуміти під соціально-психологічним мисленням, як його визначити? Попри викладені щойно застереження прислухаймося до думки Б. Д. Паригіна. Згідно з нею, головним критерієм розрізнення типів і різновидів мислення на кшталт соціально-психологічного є їхня *предметна зорієнтованість*, що породжує, у свою чергу, специфічний спосіб мислення, який можна позначити терміном “центризм” (якщо для антропології – це антропоцентризм, для соціології – соціоцентризм, для культурології – культуроцентризм, то для соціальної психології – соціопсихоцентризм) [21, с. 29–30].

Отже, визначаючи соціально-психологічне мислення, слід виходити з розуміння *предмета соціальної психології*, за умови, якщо його сформульовано достатньо широко, з можливою на сьогоднішній день вичерпністю. На нашу думку, таке формулювання нам свого часу вдалося запропонувати [30, с. 23; 31, с. 18, 59–60]. Спираючись на нього, *під соціально-психологічним будемо розуміти мислення, спрямоване на пізнання та опанування індивідуальних і надіндивідуальних психічних явищ, котрі зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки.*

Принциповим тут є наголошення моментів як пізнання, так і опанування відповідного класу психічних явищ, оскільки тим самим підкреслюється не тільки дослідницький, теоретичний, а й практиологічний, практично-дійовий характер соціально-психологічного мислення. Іншими словами, береться до уваги, що “в процесі мислення специфічно проявляється активність суб’єкта, який теоретично засвоює світ у перспективі його перетворення в предмет цілеспрямованої діяльності” [32].

Можна запропонувати також більш компактний, так би мовити, скорочений варіант наведеної дефініції. Для цього слідом за іншими авторами [33; 34] означимо предметну сферу соціальної психології як “соціально-психологічну реальність”. Тоді дефініція матиме такий вигляд: *соціально-психологічне мислення – це мислення, спрямоване на пізнання та опанування соціально-психологічної реальності*.

Попри очевидний присмак тавтологічності ця скорочена дефініція видається зручною для визначення низки похідних понять. Найважливішим із них уважаємо поняття “форма соціально-психологічного мислення”. Її визначимо як *певну сукупність історично змінних і водночас відносно сталих способів організації процесів пізнання та освоєння відношень соціально-психологічної реальності*.

У першому наближенні форми соціально-психологічного мислення можна поділяти на наукові та позанаукові. Проте такий поділ видається дещо огрубленим, недостатньо чутливим до розмаїття формовиявів соціально-психологічної думки. З огляду на це форми соціально-психологічного мислення потребують детальнішої класифікації, побудованої з урахуванням їхніх родовидових та підвидових зв’язків.

На наш погляд, серед форм соціально-психологічного мислення доцільно розрізнити передусім *донаукові, протонаукові, наукові та позанаукові* (у вужчому розумінні цього слова).

Донаукові форми – це ті, що зароджуються і функціонують у межах архаїчних міфів, первісної магії, ритуалізованої поведінки, повсякденних уявлень людей – до появи перших філософських учень. Під протонауковими формами слід розуміти елементи соціально-психологічної думки у філософських ученнях та інших культурних пам’ятках стародавнього світу, середньовіччя і почасти нового часу на тому етапі інтелектуальної історії людства, коли ще не почали формуватися конкретні наукові дисципліни, коли вони ще визрівають у лоні філософії.

Наукові форми репрезентовано соціальною психологією та іншими науками. Вони, у свою чергу, поділяються на:

а) *внутрішньодисциплінарні*, тобто ті, які культивує власне соціальна психологія. Такими формами правомірно вважати її парадигми

(природничонаукову, гуманітарну), так звані теоретичні орієнтації [35] чи базові психологічні “ідеології” [36] (біхевіоризм, психоаналіз, когнітивізм, символічний інтеракціонізм, соціальний конструкціонізм), окремі наукові підходи, що мають парадигмальний характер (наприклад, діяльнісний, вчинковий, гендерний) тощо;

б) *іншодисциплінарні*, котрі розвивають соціально-психологічну думку в межах близьких або й не дуже близьких до соціальної психології наукових дисциплін. Коло таких дисциплін сьогодні воістину безмежне – від соціальної філософії та соціології до генетики і фізіології, про що свідчать, зокрема, численні захисти соціально-психологічних за змістом дисертаційних робіт за іншими, “непсихологічними”, спеціальностями [37, с.16]. Ці дисципліни є розвиненими формами наукового пізнання, проте психічні явища, які досліджує соціальна психологія, не становлять для них безпосереднього, головного предмета вивчення, а виступають, як правило, проміжними змінними, доповнювальними чинниками тощо. Отже, цим дисциплінам властивий не “соціопсихоцентризм”, а зовсім інші способи мислення, інші “центризми”. Тому вони розвивають соціально-психологічну думку ніби всупереч власній предметній зорієнтованості. І саме через те виокремити елементи соціально-психологічного мислення як такого в іншодисциплінарних формах часом не менш складно, ніж у формах протонаукових;

в) *наддисциплінарні*, які можна назвати також *субдисциплінарними*, якщо розглядати їх не відсторонено, іззовні, а ніби із внутрішньодисциплінарної точки зору соціальної психології. Маємо на увазі теоретичні орієнтації, підходи і напрями, характерні для так званих дисциплін соціально-психологічного профілю – політичної психології, етнопсихології, історичної психології, юридичної психології тощо [38], котрі формуються на стиках соціальної психології з політологією, етнологією, історією, правознавством та іншими соціогуманітарними науками. Увібравши в себе як її наріжні теоретико-методологічні настановлення, так і засади цих наук, дисципліни соціально-психологічного профілю “центруються”, однак, здебільшого на психічних явищах як предметі дослідження і розширюють тим самим діпазон соціально-психологічного мислення.

Інший великий сегмент цього мислення утворюють позанаукові форми у вужчому розумінні. Про них, на нашу думку, доречно говорити, відколи з’являються протонаукові форми. Інакше кажучи, позанаукові – це ті форми, що існують і розвиваються паралельно із протонауковими і затим – із науковими. Основними їх різновидами є:

а) *повсякденні*, або *соціокультурні* – вони втілюються в обрядах, звичаях і традиціях, моральних та соціальних нормах, життєвих ідеа-

лах, домаганнях і планах людей, стратегіях міжособової, групової та міжгрупової поведінки тощо;

б) *міфологічні*, що не втрачають актуальності для індивідів і спільнот з удосконаленням раціональних способів пізнавальної діяльності, оскільки є універсальними формами моделювання світу за принципом “позитивний – негативний”, виражають питому людську потребу в символічному, ціннісно-смысловому осягненні дійсності [39–41]. Інформаційна доба продукує міфологеми, які називають “міфами другого покоління” [42], не меншою мірою, ніж попередні суспільні формації;

в) *містичні*, де соціальне (надіндивідуальне, трансперсональне) специфічно поєднується з надприродним або й розчиняється в ньому. Йдеться насамперед про релігійні, езотеричні, окультні практики;

г) *фольклорні*, опредметнені в жанрах народної поетичної творчості (піснях, казках, переказах, легендах, билинах, думах, анекдотах, загадках, прислів'ях і приказках), народній хореографії, народному театральному мистецтві і т. ін. У цих формах елементи соціально-психологічного мислення імплантуються в образну тканину художнього мислення, що має значні переваги в миттєвому “вхопленні” та синкретичному узагальненні явищ соціально-психологічної реальності. При цьому фольклорні форми ефективно виконують функції як емоційної мобілізації, так і психологічного розвантаження, релаксації соціальних суб'єктів – індивідуальних і колективних;

д) *літературно-мистецькі*, що виникають на основі фольклорних форм, підносять їхні надбання на якісно вищий шабель розвитку, почасти витісняють їх, але в жодному разі не заміщують повністю. Художня література і мистецтво відображають і осмислюють психосоціальні реалії *поряд* із сучасним фольклором, який, щоправда, стає об'єктом серйозного аналізу набагато рідше, ніж архаїчний.

Необхідно наголосити: позанаукові форми за своїм змістом значною мірою збігаються з тим, що прийнято називати соціальним пізнанням (social cognition), проте не зводяться до нього. Так, японське прислів'я “Спочатку дізнайся, хто твої слухачі, а потім промовляй проповідь” [43, с. 112] – це вже не мислення в межах пізнання людини людиною, а мислення з *приводе* такого пізнання, його осмислення.

Нарешті, з-поміж форм соціально-психологічного мислення правомірно виокремити ті, що посідають ніби проміжне місце між науковими і позанауковими, а саме *ідеологічні* та *психотехнологічні*. Проміжне становище перших зумовлено суспільною природою ідеології, яка, за Н. Луманом, є “практично скеровувальним знанням”, своє-

рідним “серединним утворенням” між наукою і практикою [44, с.199]. Так само й психотехнологічні форми (соціально-психологічне консультування, активні соціально-психологічні методи, PR-технології, іміджмейкінг і т. ін.) базуються, як відомо, не тільки на наукових теоріях, а й на позанауковому, інтуїтивно узагальнюваному досвіді людей, або й більше на ньому, ніж на цих теоріях. Є навіть прецеденти цілковитої самодостатності позанаукового досвіду у психотерапевтичних практиках (наприклад, езотерична психотерапія) .

Усі шхарактеризовані форми можна впорядкувати у вигляді їх *класифікаційно-генетичної моделі* (рис.). Як бачимо, одні із них (донаукові, протонаукові) є історично минулими – породивши свої перевтілення, вони стають надбанням минулого; інші актуально співіснують у просторі і часі, хоча теж можуть породжувати похідні, дочірні функціональні утворення.

Ці форми перебувають не в субординаційних, а скоріше в координаційних зв'язках. Неможливо сказати, наприклад, щό достеменніше (всеохопніше, універсальніше) відтворює такий локус соціально-психологічної реальності, як особистісні трансформації, – теорія життєвих криз особистості [45; 46], роман Володимира Маканіна, персонаж якого у кожний новий період життя починає функціонувати на базі іншої системи цінностей [47], чи стара українська приказка: “Не один раз чоловік міняється на своїм віку” [48, с. 159]. Складно буває говорити також про пріоритетність (первинність і відповідно вторинність) тих чи тих форм у відтворенні та описі певних психосоціальних феноменів, чинників, механізмів.

Різні форми соціально-психологічного мислення зароджуються і функціонують у спільному культурному середовищі, повсякчас долучаючись до його творення, розширення і перетворення. Тому вони так чи інакше одна на одну впливають, нерідко мають спільне, хоч і неочевидне коріння, перетікають одна в одну. Так, низка теорій соціальної психології у своїй глибинній основі, безперечно, пов'язана з релігійним концептом первородного гріха, який містить, можливо, найглобальнішу і найфундаментальнішу в історії людства соціально-психологічну ідею. Її відгомін учувається і в так званих елементарних ідеях Адольфа Бастіана [49], і в архетипах колективного несвідомого К. Г. Юнга [50], а якщо розібратися глибше, то, мабуть, і в колективних уявленнях Еміля Дюркгайма [51] та численних теоріях атитюдів [37, с. 157–164], і, звичайно ж, у фрактальній психології О. А. Донченко [52].

Проте сьогодні вже недостатньо лише відстежувати взаємозв'язки та взаємовпливи різних форм. Наукова соціальна психологія, зосереджуючи зусилля на видобуванні соціально-психологічного знання власними, інколи ще доволі неоконкретними методами, має водночас цілеспрямовано виявляти його у продуктах інших форм соціально-психологічного мислення. І не тільки виявляти. Належить навчитися, за словами А.В. Юрєвича, оформлювати це знання саме як наукове, тобто у вигляді гіпотез, законів, закономірностей чи бодай закономірностей тверджень [36, с. 271]. Думається, ніхто від цього нічого не програє, а лише виграє.

Висновки

1. Нагальною є потреба вивчення й осмислення в єдиному теоретико-методологічному дискурсі всіх форм соціально-психологічної думки, які виробило людство впродовж своєї історії. Охопити їх розмаїття дає змогу поняття “соціально-психологічне мислення”, яке, однак, іще не утвердилось у понятійно-категоріальному апараті соціальної психології, оскільки потребує концептуалізації. Потребує її також поняття “форма соціально-психологічного мислення”.

2. Під соціально-психологічним правомірно розуміти мислення, спрямоване на пізнання та опанування індивідуальних і надіндивідуальних психічних явищ, котрі зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки. У більш компактному, скороченому варіанті соціально-психологічне мислення можна визначити як мислення, спрямоване на пізнання та опанування соціально-психологічної реальності.

3. Виходячи з визначення соціально-психологічного мислення, його форму слід тлумачити як певну сукупність історично змінних і водночас відносно сталих способів організації процесів пізнання та освоєння відношень соціально-психологічної реальності. Серед форм соціально-психологічного мислення доцільно розрізняти донаукові, протонаукові, наукові (внутрішньодисциплінарні, іншодисциплінарні та наддисциплінарні), позанаукові (повсякденні, міфологічні, містичні, фольклорні та літературно-мистецькі), а також форми, що посідають проміжне місце між науковими і позанауковими (ідеологічні та психотехнологічні). Усі ці форми можна впорядкувати у вигляді їх класифікаційно-генетичної моделі, вибудованої з урахуванням простежуваних між ними родовидових та підвидових зв'язків.

4. Наукова соціальна психологія має сьогодні не лише видобувати соціально-психологічне знання власними методами, а й виявляти його у продуктах інших форм соціально-психологічного мислення. При цьому соціальним психологам слід навчитися оформлювати виявлене в таких продуктах знання як власне наукове.

Л і т е р а т у р а

1. Будилова Е. А. Социально-психологические проблемы в русской науке / Е. А. Будилова. – М. : Наука, 1983. – 336 с.
2. Шихирев П. Н. Современная социальная психология : учеб. пособие / П. Н. Шихирев ; [науч. ред. А. И. Донцов]. – М. : ИП РАН; КПС+; Академический Проект, 2000. – 447 с.
3. Шорохова Е. В. Из истории социально-психологической проблематики в отечественной науке и общественной мысли: 1880–1917 / Е. В. Шорохова // Социальная психология : учеб. пособие / под ред. А. Л. Журавлева. – М. : Per Se, 2002. – С. 10–22.
4. Farr R. M. Roots of modern social psychology (1872–1954) / Robert M. Farr. – Oxford : Wiley-Blackwell, 1996. – 206 p.
5. Jahoda G. History of social psychology: From the eighteenth-century enlightenment to the Second World War / G. Jahoda. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 242 p.
6. Handbook of the history of social psychology / A. W. Kruglanski, W. Stroebe (Eds). – New York : Psychology Press, 2012. – 532 p.
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Центр навчальної л-ри, 2008. – 688 с.
8. Михайловский Н. К. Герои и толпа [Электронный ресурс] / Н. К. Михайловский. – Режим доступа: <http://www.magister.msk.ru/library/philos/mihnk001.htm>
9. Быстрицкий Е. К. Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие / Е. К. Быстрицкий. – К. : Наук. думка, 1991. – 195 с.
10. Быстрицкий Е. К. Научное познание и проблема понимания / Е. К. Быстрицкий ; / АН УССР, Ин-т философии. – К. : Наук. думка, 1986. – 132 с.
11. Герасименко В. А. Личностное знание и научное творчество / В. А. Герасименко. – Минск : Наука и техника, 1989. – 206 с.
12. Лекторский В. А. Научное и вненаучное мышление: скользящая граница [Электронный ресурс] / В. А. Лекторский // Научные и вненаучные формы мышления / В. А. Лекторский. – М. : ИФРАН, 1996. – С. 27–45. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000043>
13. Парахонский Б. А. Язык культуры и генезис знания / Б. А. Парахонский ; АН УССР, Ин-т философии. – К. : Наук. думка, 1988. – 212 с.
14. Розин В. М. Природа и особенности эзотерического познания / В. М. Розин // Философские науки. – 2003. – №4. – С. 144–157.
15. Поліщук О. П. Художнє, магічне і релігійне мислення як різновиди мислення образного типу: порівняльний аналіз / О. П. Поліщук // Філософські дослідження : зб. наук. праць / МОН України ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – Вип. 12. – Ч. 1. С. 88–95.
16. Поліщук О. П. Художнє мислення в контексті естетичної теорії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. “Естетика” 09.00.08 / О. П. Поліщук – К., 2009. – 30 с.
17. Клочек Г. Д. Художнє мислення письменника як формотворчий чинник / Г. Д. Клочек // Енергія художнього слова : зб. статей / Г. Д. Клочек ; [Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка]. – Кіровоград, 2007. – С. 54–72.

18. *Здравомыслов А. Г.* О принципах социологического мышления (Тезисы выступления, подготовленные для пленарной сессии Всероссийского социологического конгресса 21.10.2008). [Электронный ресурс] / А. Г. Здравомыслов. – Режим доступа : <http://www.polit.ru/article/2008/11/05/zdravomyslov/>
19. *Зорько В.* Гносеологічна характеристика стилів соціологічного мислення класичного періоду / В. Зорько // Соціальні виміри суспільства : зб. наук. праць – К. : ІС НАН України, 2009. – Вип. 1 (12). – С. 25–36.
20. *Тарасенко В. І.* Соціальне і соціологічне мислення / В. І. Тарасенко // Наукові записки КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – Т. 5. – С. 77–84.
21. *Парыгин Б. Д.* Социальная психология: проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
22. *Жадан І. В.* Мислення політичне / І. В. Жадан // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – С. 449–450.
23. *Дорошенко С.* “Політичний темперамент” як проблема політичної науки [Електронний ресурс] / Сергій Дорошенко // Вісник Львівського університету “Серія філософсько-політологічні студії”. – 2011. – Вип. 1. – Режим доступу: http://filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/doroshen.pdf
24. *Дегтярев Е. В.* Техническое мышление: аспект единства / Е. В. Дегтярев // Вестник Челябинского государственного университета. – Философия. Социология. Культурология. Вып. 13. – 2009. – № 29 (167). – С. 91–93.
25. *Чащин Е. В.* Техническое и технологическое мышление в современном обществе / Е. В. Чащин // Вестник Челябинского государственного университета. – Философия. Социология. Культурология. Вып. 28. – 2012. – № 35 (289). – С. 51–55.
26. *Гибш Г.* Введение в марксистскую социальную психологию / Г. Гибш, М. Форверг ; пер. с нем. Т. А. Рябушкиной. – М. : Прогресс, 1972. – 296 с.
27. *Wicklund S. G.* Einführung in sozialpsychologisches Denken / S. G. Wicklund, R. A. West. – Weinheim : Beltz, 1985. – 331 s.
28. *Der Mensch als soziales Wesen. Sozialpsychologisches Denken im 20. Jahrhundert: Ein Lesebuch / Heiner Keupp (ed.).* – München ; Zürich : Piper Verlag, 1998. – 377 s.
29. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
30. *Основи соціальної психології : навч. посіб. / за ред. М. М. Слюсаревського ; Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології.* – К. : Міленіум, 2008. – 496 с.
31. *Слюсаревський М. М.* “Ми” і “Я” в сучасному світі: Вибрані твори / М. М. Слюсаревський. – К. : Міленіум, 2009. – 340 с.
32. *Кримський С.* Мислення / С. Кримський // Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – С. 378–379.
33. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Соціальна психологія : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 446 с.

34. *Крысько В. Г.* Социальная психология / В. Г. Крысько. – СПб. : Питер, 2005. – 220 с.
35. *Андреева Г. М.* Социальная психология : учебник для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 363 с.
36. *Юревич А. В.* Психология и методология / А. В. Юревич. – М. : Ин-т психологии РАН, 2005. – 312 с.
37. Історіографічні та методологічні координати теорій соціальної психології : [монографія] / [М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, М. М. Скорик, Н. В. Хазратова та ін.] ; за наук. ред. М. М. Слюсаревського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 360 с.
38. *Володарская Е. А.* Социальная психология как учебная дисциплина (материалы круглого стола) / Е. А. Володарская // Психологический журнал. – 2010. – Т. 31, № 3. – С. 139–141.
39. *Лосев А. Ф.* Диалектика мифа / А. Ф. Лосев // Из ранних произведений / А. Ф. Лосев. – М. ; Правда, 1990. – С. 395–647.
40. *Жовтянська В. В.* Трансформації смислу в соціокультурному просторі : монографія / В. В. Жовтянська ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 256 с.
41. *Яремчук О. В.* Психологія етнокультурної міфотворчості особистості : [монографія] / О. В. Яремчук. – О. : Фенікс, 2013. – 431 с.
42. *Скуратівський В.* Міф. Міфологія / В. Скуратівський // Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – С. 386–388.
43. Японская мудрость : [сб. афоризмов] : [пер. с яп.] – Х. : Фолио, 2012. – 127 с.
44. *Луман Н.* Тавтология и парадокс в самоописаниях современного общества / Николас Луман ; пер. с нем. А. Ф. Филиппова // Социо-Логос : Социология. Антропология. Метафизика. – М. : Прогресс, 1991. – Вып. 1. Общество и сферы смысла. – С. 194–216.
45. Життєві кризи особистості : наук.-метод. посіб. у 2 ч. / ред. рада : В. М. Доній (голова), Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. – К. ; Ін-т змісту і методів навчання, 1998. – Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості. – 354 с.
46. *Титаренко Т. М.* Испытание кризисом: Одиссея преодоления. – Изд. 2-е, испр. – М. : Когито-Центр, 2010. – 304 с.
47. *Маканин В.* Портрет и вокруг [Электронный ресурс] / Владимир Маканин. – Режим доступа: <http://читать-онлайн.рф/new/index.php?id=1690&pages=1>
48. Українські прислів'я і приказки / упоряд. Т. М. Панасенко ; худож.-оформл. Л. Д. Киркач-Осіпова. – Х. : Фолио, 2012. – 351 с. – (Перлини української культури).
49. *Bastian A.* Der Mensch in der Geschichte: Zur Begründung einer psychologischen Weltanschauung / A. Bastian.– Leipzig : O. Wigand, 1860. – В. 1. Die Psychologie als Naturwissenschaft. – 623 p.; В. 2. Psychologie und Mythologie. – 623 p.; В. 3. Politische Psychologie. – 429 p.

50. Юнг К. Г. Очерки по психологии бессознательного / Карл Густав Юнг ; пер. с англ. под общ. ред. В. В. Зеленского. – [Изд. 2-е]. – М. : Cogito centre, 2010. – 352 с.
51. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм ; пер. с фр., сост., вступ. ст. и примеч. А. Б. Гофмана. – 3-е изд., доп. и исправл. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 2008. – 400 с. – (СОЦИО-ЛОГОС).
52. Донченко Е. А. Фрактальная психология. Доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни / Е. А. Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.

Reference

1. Budilova, E. A. (1983). *Sotsialno-psihologicheskie problemy v russkoy nauke* [Social psychological Problems in Russian Science]. Moscow: Nauka (rus).
2. Shikhirev, P. N. (2000). *Sovremennaya sotsialnaya psihologiya: uchebnoe posobie* [Modern Social Psychology: a textbook]. Moscow: IP RAN, KPS+, Academicheskii proekt (rus).
3. Shorokhova, E.V. (2002). Iz istorii sotsialno-psihologicheskoy problematiki v otechestvennoy nauke i obschestvennoy mysli: 1880 – 1917 [From the history of social psychological issue in national science and social thought: 1880-1917]. In Zhuravlev, A.L. (ed.), *Sotsialnaya psihologiya: uchebnoe posobie* [Social psychology: a textbook] (pp. 10–22). Moskow: PER SE (rus).
4. Farr, R. M. (1996). *Roots of modern social psychology (1872–1954)*. Oxford: Wiley-Blackwell.
5. Jahoda, G. (2007). *History of social psychology: From the eighteenth-century enlightenment to the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Kruglanski, A. W. and Stroebe, W. (eds.) (2012). *Handbook of the history of social psychology*. New York: Psychology Press.
7. Moskalenko, V. V. (2008). *Sotsialna psikhologiya: pidruchnyk* [Social psychology: a textbook], 2nd ed. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (ukr).
8. Mihailovskiy, N. K. Geroi i tolpa [Heroes and the Crowd], available at <http://www.magister.msk.ru/library/philos/mihnk001.htm> (Accessed 23 September 2014) (rus).
9. Bystritskiy, E. K. (1991). *Fenomen lichnosti: mirovozzrenie, kultura, bytie* [The phenomenon of personality: worldview, culture, existence]. Kyiv: Naukova dumka (rus).
10. Bystritskiy, E. K. (1986). *Nauchnoe poznanie i problema ponimaniya* [Scientific knowledge and the problem of comprehension]. Kyiv: Naukova dumka (rus).
11. Gerasimenko, V. A. (1989). *Lichnostnoe znanie i nauchnoe tvorchestvo* [Personal knowledge and scientific art]. Minsk: Nauka i tehnika (belarus).
12. Lektorskiy, V. A. (1996). *Nauchnoe i vnauchnoe myshlenie: skolzyaschaya granitsa* [Scientific and non-scientific knowledge: the sliding boundary]. In Lektorskiy, V.A., *Nauchnye i vnauchnye formy myshleniya* [Scientific and

- non-scientific forms of knowledge], available at <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000043> (Accessed 23 September 2014) (rus).
13. Parahonskiy, B. A. (1988). *Yazyk kultury i genezis znaniya* [The language of culture and the genesis of knowledge]. Kyiv: Naukova dumka (rus).
 14. Rozin, V. M. (2003). Priroda i osobennosti jezotericheskogo poznaniya [The Nature and Peculiarities of Esoteric Perception]. *Filosofskie nauki* [Philosophical sciences], 4, 144–157 (rus).
 15. Polishchuk, O. P. (2010). Khudozhnie, mahichne i relihiine myslennia yak riznovydy myslennia obraznogo typu: porivnialnyi analiz [Artistic, magical and religious thinking as the kinds of imaginative thinking: a comparative analysis]. In Polishchuk, O. P. *Filosofski doslidzhennia* [Philosophical researches], vol. 12, part. 1, pp. 88–95 (ukr).
 16. Polishchuk, O. P. (2009). Khudozhnie myslennia v konteksti estetychnoi teorii [Artistic thinking in the aesthetic theory context], Abstract of D. Sc. dissertation, Aesthetics, Kyiv, Ukraine.
 17. Klochek, H. D. (2007). Khudozhnie myslennia pysmennyka yak formotvorchyi chynnyk [Artistic thinking of writer as a formational factor]. In Klochek, H. D., *Enerhiia khudozhnogo slova* [The energy of the artistic word] (pp. 54–72). Kirovohrad (ukr).
 18. Zdravomyslov, A. G. (2008). O printsipah sotsiologicheskogo myshleniya [On the principles of sociological thinking], available at <http://www.polit.ru/article/2008/11/05/zdravomyslov/>, (Accessed 23 September 2014) (rus).
 19. Zorko, V. (2009). Gnoseologichna ckharakterystyka styliv sotsiolohichnogo myslennia klasychnoho periodu [Gnoseological characteristics of sociological thinking styles of the classical period]. In Zorko, V., *Sotsialni vymiry suspilstva* [Social measurements of society], 1(12), pp. 25–36 (ukr).
 20. Tarasenko, V. I. (2004). Sotsialne i sotsiolohichne myslennia [Social and sociological thinking]. *Naukovi zapysky KNU im. Tarasa Shevchenka* [Scientific messages of KNU of Taras Shevchenko], 5, 77–84 (ukr).
 21. Parygin, B.D. (1999). *Sotsialnaya psihologiya: problemy metodologii, istorii i teorii* [Social psychology: methodological, historical and theoretical problems]. St.Petersburg: IGUP (rus).
 22. Zhadan, I. V. (2011). Myslennia politychne [Political thinking]. In Levenets, Iu. and Shapoval, Iu. (ed.), *Politychna entsyklopediia* [The political encyclopedia] (pp. 449–450). Kyiv: Parliamentary Publ. (ukr).
 23. Doroshenko, S. (2011). Politychnyi temperament yak problema politychnoi nauky [Political temperament as a political science problem]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofsko-politolohichni studii* [Announcer of Lviv University. Series Political philosophical-science studios], vol. 1, available at: http://filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/doroshen.pdf, (Accessed 23 September 2014) (ukr).
 24. Degtyarev, E. V. (2009). Tehnicheskoe myshlenie: aspekt edinstva [Technical thinking: a unity aspect]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya, Sotsiologiya, Kulturologiya* [Bulletin of the Chelyabinsk State University. Philosophy. Sociology. Cultural], issue 13, no. 29 (167), pp. 91–93 (rus).

25. Chashchin, E. V. (2012). *Tekhnicheskoe i tehnologicheskoe myshlenie v sovremennom obshchestve* [Technical and technological thinking in modern society]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya, Sotsiologiya, Kulturologiya* [Bulletin of the Chelyabinsk State University. Philosophy. Sociology. Cultural], issue 28, no. 35 (289), pp. 51–55 (rus).
26. Gibsh, G. (1972). *Vvedeniye v marksistskuyu sotsialnuyu psikhologiyu* [An introduction to the Marxist social psychology]. Moscow: Progress (rus).
27. Wicklund, S. G. and West, R. A. (1985). *Introduction to social psychological thinking*. Weinheim: Beltz (german).
28. Keupp, H. (ed.). (1998). *Man as a social being. Social Psychological thinking in the 20th century: A reader*. München; Zürich: Piper Verlag, (german).
29. Orban-Lembryk, L. E. (2004). *Sotsialna psikhologhiia: pidruchnyk: Knyha 1: Sotsialna psikhologhiia osobystosti i spilkuvannia* [Social psychology: a textbook: in 2 books. Book 1: Social psychology of personality and communication]. Kyiv: Lybid Publ. (ukr).
30. Sliusarevskiy, M. M. (ed.). (2008). *Osnovy sotsialnoi psikhologii: navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of social psychology: a textbook]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
31. Sliusarevskiy, M. M. (2009). “*My*” i “*Ya*” v suchasnomu sviti: *Vybrani tvory* [“We” and “Me” in the modern world: Selected writings]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
32. Krymskiy, S. (2002). *Myslennia* [Thinking]. In Shynkaruk, V. I. (ed.), *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk* [Philosophical encyclopedia] (pp. 378–379). Kyiv: Abrys (ukr).
33. Orban-Lembryk, L. E. (2003). *Sotsialna psikhologhiia: posibnyk* [Social psychology: a textbook]. Kyiv: Akademvydav (ukr).
34. Krysko, V. G. (2005). *Sotsialnaya psikhologiya* [Social psychology]. St. Petersburg: Piter (rus).
35. Andreeva, G. M. (2005). *Sotsialnaya psikhologiya: uchebnik dlya vysshykh uchebnykh zavedeniy* [Social psychology: a textbook for graduate students], 5th ed. Moscow: Aspect press (rus).
36. Yurevich, A. V. (2005). *Psikhologiya i metodologiya* [Psychology and methodology]. Moscow: Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences (rus).
37. Sliusarevskiy, M. M., Zhovtianska, V. V., Skoryk, M. M., Khazratova N. V. and others (2013). *Istoriografichni ta metodolohichni koordynaty teorii sotsialnoi psikhologii : [monohrafiia]*, [Historiographical and methodological positions of social psychology theories: a monography], Sliusarevskiy, M. M. (ed.). Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).
38. Volodarskaya, E. A. (2010). *Sotsialnaya psikhologiya kak uchebnaya distsiplina (materialy kruglogo stola)* [Social psychology as an educational subject (round-table materials)]. *Psikhologicheskii zhurnal* [Psychological journal], vol. 31, no. 3, pp. 139–141 (rus).
39. Losev, A. F. (1990). *Dialectics of Myth* [The Dialectics of Myth]. In Losev, A. F. *Iz rannih proizvedeniy* [From early works] (pp. 395–647). Moscow: Pravda (rus).

40. Zhovtianska, V. V. (2012). *Transformatsii smyslu v sotsiokulturnomu prostori: monohrafiia* [Transformation of sense in sociocultural space: a monography]. Kirovohrad: Imeks-LTD Publ. (ukr).
41. Yaremchuk, O. V. (2013). *Psykhohohiia etnokulturnoi mifotvorchosti osobystosti*: [Psychology of the ethnocultural mythogenesis of personality]. Odessa: Feniks (ukr).
42. Skurativskiy, V. Mif. Mifolohiia [Myth. Mythology]. In Shynkaruk, V. I. (ed.), *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic Dictionary] (pp. 386–388). Kyiv: Abrys (ukr).
43. *Yaponskaya mudrost (sbornik aforizmov)* (2012) [Japanese wisdom (a book of aphorisms)]. Kharkiv: Folio (ukr).
44. Luman, N. (1991). Tavtologiya i paradoks v samoopisaniyah sovremennogo obschestva [Tautology and paradox in self-description of modern society]. *Socio-Logos: Sociologiya. Antropologiya. Metafizika* [Socio-Logos: Sociology. Anthropology. Metaphysics], translated from German Filippova, A. F. Issue 1. Society and the scope of the meaning (pp. 194–216). Moscow: Progress (rus).
45. Donii, V. M., Nesen, H. M., Sokhan, L. V., Yermakov I. H. and others (ed.) (1998). *Zhyttievi kryzy osobystosti: naukovo-metodychnyi. posibnyk. Ch.1: Psykhohohiia zhyttievyykh kryz osobystosti* [Life crises of personality: a textbook in 2 p. P.1: Psychology of the life crises of personality]. Kyiv: Institute of Content and Teaching methods (ukr).
46. Titarenko, T. M. (2010). *Ispytanie krizisom. Odisseyia preodoleniya* [The test of crisis. The Odyssey of negotiation], 2nd ed. Moscow: Cogito centre (rus).
47. Makanin, V. Portret i vokrug [The portrait and around], available at: <http://читать-онлайн.рф/new/index.php?id=1690&pages=1> (Accessed 23 September 2014) (rus).
48. Panasenko, T. M. (ed.) (2012). *Ukrainski pryslivia i prykazky* [Ukrainian proverbs and sayings]. Kharkiv: Folio (ukr).
49. Bastian, A. (1860). *The man in the story: In support of a psychological belief. Vol. 1. Psychology as Science; Vol. 2. Psychology and mythology. Vol. 3. Political Psychology*. Leipzig: O. Wigand (german).
50. Jung, K. G. (2010). *Ocherki po psihologii bessoznatelnogo* [Essays on psychology of the Unconscious], translation from English by Zelenskiy, V. V., 2nd ed. Moscow: Cogito centre (rus).
51. Durkgeym, E. (2008). *Sotsiologiya. Eye predmet, metod, prednaznachenie*, [Sociology. Its subject, method, purpose], 3rd ed. Moscow: Terra – Book Club (rus).
52. Donchenko, E. A. (2005). *Fraktalnaya psihologiya. Doglubinnye osnovaniya individualnoy i sotsietalnoy zhizni* [Fractal psychology. Core bases of individual and societal life]. Kyiv: Znannia (rus).

Слюсаревский Н. Н. Социально-психологическое мышление: сущность и формопроявления

Продолжено обсуждение разрабатываемой автором на протяжении ряда лет проблемы уточнения содержательного объема, потенциальных возможностей и перспектив развития социальной психологии. Отмечено, что в

последние десятилетия эта проблема активно изучается в историческом контексте, однако предпринимаемые исторические разыскания все же не выполняют в полной мере поставленных задач, поскольку за скобками анализа остаются, как правило, огромные массивы внеучного социально-психологического знания. Высказано предположение, что удобным эпистемологическим приемом преодоления упомянутого недостатка может быть обращение к понятию социально-психологического мышления. Осуществлена концептуализация понятий “социально-психологическое мышление” и “форма социально-психологического мышления”. Предложена классификационно-генетическая модель форм социально-психологического мышления, охватывающая донаучные формы, протонаучные, научные, внеучные в узком смысле, а также формы, занимающие промежуточное место между научными и внеучными (идеологические и психотехнологические). Сформулировано положение о том, что сегодня социальная психология должна не только добывать социально-психологическое знание собственными методами, но и целенаправленно выявлять его в продуктах других форм социально-психологического мышления, оформляя выявленное знание как собственно научное.

Ключевые слова: социально-психологическое мышление, форма социально-психологического мышления, классификационно-генетическая модель форм социально-психологического мышления.

Slyusarevskyy M. M. Social psychological thinking: its essence and forms

The author continues to discuss the problem of clarifying the contents, potential opportunities, and perspectives of social psychology development, the problem which has been developed by him for already several years. It is mentioned that this issue has been studied actively in the historical context during the recent decades; however, the available historical accounts do not fully solve the tasks at hand because usually a huge array of non-scientific knowledge is simply left out. An assumption is made that the notion of social psychological thinking can be a convenient epistemological tool to overcome the abovementioned gap. The author made conceptualization of the notions “social psychological thinking” and “form of social psychological thinking”. He proposed classification genetic model of the forms of social psychological thinking which embraces prescientific forms, proto-scientific, scientific, non-scientific forms in the narrow meaning as well as those forms that are between scientific and non-scientific (ideological and psycho-technological) forms. It is argued that social psychology nowadays not only has to obtain social psychological knowledge by its own means, but it also has to extract this knowledge in the products of the other forms of social psychological thinking, and shape the found knowledge as scientific.

Key words: social psychological thinking, form of social psychological thinking, classification genetic model of forms of social psychological thinking.

© Слюсаревський М. М.